

**STUDIA O POLSKO-
-ŻYDOWSKIEJ PRASIE**

Joanna Nalewajko-Kulikov przy współpr. Grzegorza P. Bąbiaka i Agnieszki J. Cieślukowej (red.): *STUDIA Z DZIEJÓW TRÓJJEZYCZNEJ PRASY ŻYDOWSKIEJ NA ZIEMIACH POLSKICH (XIX–XX w.)*. Wydawnictwo Netrion, Instytut Historii PAN, Warszawa 2012. S. 573.

Prasa odzwierciedla życie społeczne, gospodarcze, polityczne i kulturalne danej epoki. Stąd, co podkreślał Marian Fuks, stanowi dla historyków, prasoznawców, antropologów... istotne i cenne źródło poznania oraz zrozumienia procesu historycznego. Przy czym, jak dowodzi ten badacz – znawca prasy żydowskiej – badanie prasy to umiejętne i właściwe odczytywanie podejmowanej na jej łamach tematyki w aspekcie sytuacji historycznej danego czasu i obiektywnej oceny zamierzeń autorów tekstów¹. Badacz prasy żydowskiej, dokonując analizy zawartości danego tytułu prasowego, charakterystyki zbioru prasy, czy podejmując z perspektywy dyskursu prasowego studia nad jakimś problemem, staje zatem przed niezwykle trudnym zadaniem. Uwzględnić musi warunki historyczne, w jakich owa prasa powstała, i sposób, w jaki odnosiła się do poszczególnych wydarzeń. Powiniem brać pod uwagę różne konteksty życia danej społeczności, relacje, związki instytucji mających wpływ na genezę i rozwój prasy, wskazać ich wpływ na odbiorców. Ważnym zadaniem jest też próba odpowiedzi na pytania o kulturotwórczą rolę pisma w danej społeczności i jego znaczenie w kształtowaniu świadomości politycznej, społecznej. W wypadku prasy żydowskiej stopień trudności studiów potęguje jej język. Fundamentalne jest bowiem twierdzenie, iż tożsamość prasy wyznacza specyfika kulturowa wyrażona wspólnymi ideałami, obyca-

¹ Zob. M. Fuks: *Prasa żydowska w Warszawie 1823–1939*, Warszawa 1979, s. 5.

jami i językiem, rozumianym jako narzędzie rozpoznawania i przekazywania kultury.

Dotychczasowy dorobek piśmienniczy poświęcony żydowskiej prasie w Polsce przynosi opracowania przyczynkowe, dotyczące wybranych tytułów, wciąż brakuje prac o charakterze syntetycznym. Stąd książka, która ukazała się pod red. Joanny Nalewajko-Kulikow, przy współpracy Grzegorza P. Bąbicka i Agnieszki J. Cieślukowej, wypełnia lukę w badaniach nad historią prasy żydowskiej w Polsce w XIX i XX w. Stanowi cenny i nowatorski wkład w rozwój tych badań i może stanowić inspirację kolejnych prac.

Autorami tekstów zamieszczonych w tomie są wybitni badacze w dziedzinie studiów żydowskich, związani z przodującymi w tej dziedzinie ośrodkami naukowymi w kraju (czyli Żydowskim Instytutem Historycznym, Zakładem Hebraistyki Uniwersytetu Warszawskiego, Zakładem Studiów Żydowskich Uniwersytetu Wrocławskiego, Instytutem Historii PAN, Zakładem Kultury i Historii Żydów Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Instytutem Historii Uniwersytetu Gdańskiego, Instytutem Kultury Polskiej Uniwersytetu Warszawskiego) oraz na świecie: Wydziałem Historii Żydowskiej Uniwersytetu w Hajfie, Nordost-Institut w Lünebergu, Uniwersytetem York w Toronto. Ich zainteresowania naukowe obejmują historię i kulturę Żydów polskich i wschodnioeuropejskich, w tym również historię prasy żydowskiej, głównie XIX i XX wieku. Należy podkreślić fakt, że dotychczasowe prace naukowe wydane przez autorów „Studiów...” i prowadzone przez nich projekty badawcze wnoszą istotny wkład do badań nad dziejami Żydów.

Tom otwiera rozprawa Joanny Nalewajko-Kulikow, ukazująca historię, stan badań i pole badawcze dziejów prasy żydowskiej na ziemiach polskich. Autorka, podkreślając wielojęzyczność jako czynnik charakteryzujący społeczność żydowską (s. 9), podjęła trud prezentacji prasy żydowskiej, porządkując ją według języka i chronologii ukazywania się. Uznanie języka za jeden z fundamentalnych wyznaczników prasy żydowskiej pozwoliło autorce na syntetyczne ukazanie cech istotnych dla:

- pism hebrajskich sprzed roku 1918;
- prasy przełomu XIX i XX wieku, czyli polskojęzycznej i w jidysz;
- czasopiśmiennictwa okresu 1914–1918, kiedy dominowały wydawnictwa w języku jidysz;

a następnie:

- okresu dwudziestolecia międzywojennego, gdy miał miejsce największy rozwój prasy żydowskiej w Polsce w trzech przynajmniej językach: jidysz, hebrajskim i polskim (ale i w innych), przy znacznej dominacji tytułów polskojęzycznych, a mniejszej liczbie wydawanych w języku hebrajskim;
- prasy zagłady;
- prasy wydawanej po 1944 roku, podporządkowanej linii politycznej państwa, a odrodzonej w latach 90. XX wieku.

Autorka podkreśla, że syntetyczne opracowanie problematyki wykracza poza ramy artykułu. Tekst ma jednak zasadnicze znaczenie dla tomu, wprowadza bowiem w trudną i obszerną problematykę czasopiśmiennictwa żydowskiego na ziemiach polskich. Przybliżenie czytelnikowi najistotniejszych cech prasy żydowskiej w danym okresie historycznym już jest miarą jego wartości. Celem artykułu jest ponadto skłonienie badaczy prasy do refleksji nad stanem badań nad historią prasy żydowskiej i podjęcia nowych wyzwań badawczych.

Stąd odesłanie do bibliografii opracowań prasy żydowskiej zamieszczonej również w tym tomie. Opracowanie bibliograficzne, które zamyka studia nad trójjęzyczną prasą żydowską na ziemiach polskich (XIX–XX w.), przygotowali: Władysław Marek Kolasa i Joanna Nalewajko-Kulikow.

We wprowadzeniu do bibliografii czytamy, iż obejmuje ona publikacje naukowe dotyczące prasy żydowskiej na ziemiach polskich (s. 513). Wykaz ma charakter selektywny, przy czym uwzględnia prace bez względu na język i czas powstania. Materiał bibliograficzny uporządkowany został chronologicznie w sześciu działach. W obrębie działów w pierwszej kolejności umieszczono

wydawnictwa o zakresie ogólnym, a kolejno publikacje odnoszące się do poszczególnych tytułów, regionów i osób. Całość uzupełniona została niezbędnymi odsyłaczami (s. 513). Bibliografia rejestruje 311 pozycji.

Należy podkreślić fakt, iż wykaz opracowań prasy żydowskiej został starannie przygotowany, posiada logiczną konstrukcję, a zasady selekcji materiałów są zrozumiałe i czytelne. Takie opracowanie dotychczasowego dorobku naukowego w tym zakresie pozwala naukowcom zorientować się w potrzebach badawczych.

Recenzowany tom składa się z 22 artykułów logicznie zgrupowanych w dwu częściach.

W pierwszej zamieszczone zostały prace przynoszące analizę zawartości prasy żydowskiej, ukazujące jej rolę jako narzędzia propagującego główne poglądy społeczności żydowskiej w XIX i XX wieku i jako medium komunikacji masowej. Wśród 13 prac tu zamieszczonych dominują artykuły poświęcone prasie ukazującej się w języku jidysz. Wybór taki redakcja uzasadnia następująco: „po pierwsze, okres od 1905 do 1939 r. był złotym wiekiem prasy jidyszowej [...]; po drugie prasa jidyszowa jako zjawisko nie doczekała się jeszcze tak całościowych omówień jak prasa hebrajska. Po trzecie, jest mniej dostępna przeciętnemu czytelnikowi w Polsce – zarówno z powodu języka, jak i dotychczasowej koncentracji badaczy na prasie polskojęzycznej” (s. 29).

W artykułach poświęconych czasopiśmiennictwu w języku jidysz omówionych zostało sześć tytułów prasowych, z których dwa pojawiły się na rynku wydawniczym przed rokiem 1918, a większość z nich ukazywała się do końca dwudziestolecia międzywojennego. Jeden tekst poświęcony został piśmiennictwu powojennemu. Czytelnik może poznać dzieje dzienników związanych z różnymi środowiskami politycznymi (w tym piśmiennictwem syjonistów, Bundu, związanych z ruchem folkistowskim, komunistycznym) oraz tygodników poświęconych literaturze. Większość zaprezentowanych piśmiennictw związana była z Warszawą, wyjątek stanowi gazeta wydawana w Lublinie. Przedmiotem zainteresowania autorów

„Studiów...” stały się pisma: *Hajnt* (1908–1939 – artykuł autorstwa Joanny Nalewajko-Kulikow); *Der Moment* (1910–1939 – tekst Kalmana Weisera); *Folkscajtung* (1921–1939 – praca Magdaleny Kozłowskiej); *Literarische Bleter* (1924–1939 – opracowanie Aleksandry Geller); *Lubliner Tagblatt* (1918–1939 – zbadany przez Adama Kopciowskiego); *Folks-Sztyme* (1946–1991 – studium Grzegorza Berendta, w którym autor dowodzi, iż pismo służyło realizacji polityki państwa komunistycznego).

Prace te stanowią niezwykle wartościowe źródło informacji a dla badaczy kultury jidysz także inspiracji badawczych. Adam Kopciowski pokazuje jak nieocenionym materiałem badawczym do badania społeczności żydowskiej Lublina i Lubelszczyzny jest *Lubliner Tagblatt*. Wyróżnia się artykuł poświęcony *Folks-Sztyme*, ukazujący zależność „ideologiczną i organizacyjną pisma od reżimu panującego w Polsce do 1989” (s. 264).

W omawianej części pracy znalazły się także artykuły prezentujące takie tytuły, jak: *Ha-Cefira* (1862–1931 – praca Eli Bauer, przybliżająca dzieje pisma wyraźnie się wyróżniającego na tle prasy w języku hebrajskim ukazującej się na ziemiach polskich i w Europie Wschodniej), *Izraelita* (1866–1915 – artykuł Agnieszki Jagodzińskiej omawiający ten polskojęzyczny tygodnik społeczny, literacki i naukowy oraz jego stanowisko wobec wydarzeń XX wieku), *Gazeta Żydowska* (tekst Marty Janczewskiej).

Poszczególne artykuły dostarczają informacji o redakcji i twórcach omawianych piśmiennictw, ich losach wydawniczych, okresach w dziejach, ich linii tematycznej, znaczeniu i odbiorze przez społeczeństwo żydowskie.

W tomie znalazły się także artykuły charakteryzujące grupy czasopism: prasę polskojęzyczną w latach 1918–1939 (tekst Katrin Steffen); hebrajskie czasopisma literackie Warszawy w latach 1918–1939 (praca autorstwa Marty Sary Szwabowicz); żydowska prasa konspiracyjna i powojenne pisma żydowskie w języku polskim (lata 1944–1950 – prace Ewy Koźmińskiej-Frejłak).

Materiały wypełniające drugą część tomu w większym stopniu skupiają się na istotnych

dla ludności żydowskiej tematach i zagadnieniach, które prezentowano na łamach prasy. Badaczy zainteresowała przede wszystkim prasa okresu międzywojennego, gdyż wtedy Żydzi stanowili liczącą się mniejszość narodową w Polsce i Europie Środkowo-Wschodniej, odgrywając ważną rolę na arenie politycznej, społecznej i kulturalnej. Z drugiej strony społeczeństwo żydowskie było bardzo zróżnicowane pod względem przekonań politycznych. Owa aktywność i współlistnienie wielu środowisk ideowych owocowało powstawaniem różnych opinii w zasadniczych dla tej grupy kwestiach. Prasa z kolei była najważniejszym środkiem masowego przekazu – nie tylko opisującym nastroje społeczności, ale także w znacznym stopniu je kształtującym.

I tak w drugiej części tomu Grzegorz Krzywiec omawia recepcję prasy żydowskiej przez polską opinię publiczną w latach 1905–1914. Kolejny problem to antysemityzm: albo ujmowany z punktu widzenia *Izraelity* (Zuzanna Kołodziejska), albo widziany jako element wizerunku Polska w polskojęzycznej prasie żydowskiej 1918–1939 (Anna Landau-Czajka). Opisano również zagadnienie religijnej edukacji kobiet omawiane w *Bejs Jakob* (Joanna Lisek).

Kolejnymi tematami „Studiów...” były: humor i satyra w prasie jidysz w Polsce międzywojennej (Agnieszka Żółkiewska); język czasopism krawieckich jako przykład języka fachowych czasopism w jidysz (Agata Kondrat). Kulturoznawczy wymiar miała rozprawa Karoliny Szymaniak pokazująca znaczenie literatury i krytyki literackiej w nowoczesnej kulturze jidysz oraz praca Renaty Piątkowskiej badająca szatę graficzną pism.

Prezentowana książka została starannie opracowana, również edytorsko. Posiada jasną konstrukcję, zasadny wydaje się podział tomu na części. Docenić należy bogaty materiał ilustracyjny i aparat pomocniczy w postaci indeksów. Postawiony przez autorów cel – zwrócenie uwagi na trójjęzyczną prasę żydowską jako bezcenne źródło badań dziejów i kultury Żydów polskich – niewątpliwie został osiągnięty. Książka inspirowa do podejmowania trudu badawczego, można mieć

nadzieję, że w przyszłości powstaną syntetyzujące prace poświęcone prasie żydowskiej.

Sabina Kwiecień